

Reel Döviz Kuru İstihdam İlişkisi: Türkiye İmalat Sanayi Örneği

Nilgün ACAR BALAYLAR

nilgun.balaylar@deu.edu.tr

The Relationship between Real Exchange Rate and Employment: The Case of Turkish Manufacturing Industry

Abstract

In this study, the effects of real exchange rates movements on employment in the case of Turkish manufacturing industry were analyzed. Keeping the national currency overvalued against foreign currencies for different purposes has led to significant effects in the economy in Turkey. In 2001, the transition to a flexible exchange rate system, the rise in real exchange rate (overvaluation of national currency against foreign currencies) has become more pronounced, and this has led to structural transformations in production and foreign trade sector. It has been found that dependency of both exports and production on imports increased and that production were increased in relatively technology-intensive industries with high rates of dependency on imports. Likewise, the amount of capital per worker in manufacturing industry increased, and therefore labor-capital ratio deteriorated in favor of capital. We also found that firms operating in the manufacturing industry meet their financing needs by borrowing heavily in foreign currency, and this situation contributes to increase dependence on imported inputs. High real exchange rate developments prepared the way for the manufacturing industry in which the relationship between production and employment has been weakened.

Keywords : Real Exchange Rate, Employment, Manufacturing Industry.

JEL Classification Codes : E24, F41.

Özet

Bu çalışmada reel döviz kurlarında ortaya çıkan gelişmelerin istihdam üzerinde yarattığı etkiler Türkiye imalat sanayi örneğinde analiz edilmeye çalışılmıştır. Türkiye’de farklı amaçlarla ulusal paranın yabancı paralar karşısında aşırı değerli tutulması ekonomide önemli etkilere yol açmıştır. 2001 yılında esnek kur sistemine geçilmesiyle reel döviz kurlarının yükselmesi (ulusal paranın yabancı paralar karşısında aşırı değerlenmesi) daha belirgin bir hale gelmiş ve bu durum üretim ve dış ticaret sektöründe yapısal dönüşümlere yol açmıştır. Üretimin ve ihracatın ithalata bağımlılık oranları artarken, üretim artışlarının görece teknoloji yoğun ve ithalata bağımlılık oranlarının yüksek olduğu sektörlerde gerçekleştiği tespit edilmiştir. Aynı şekilde imalat sanayinde çalışan başına sermaye miktarı artmış ve dolayısıyla emek-sermaye oranı sermaye lehine bozulmuştur. İmalat sanayinde faaliyet gösteren firmaların finansman ihtiyacını ağırlıklı olarak döviz cinsinden borçlanarak karşıladığı ve bu durumun ithal girdi bağımlılığını arttırdığı belirlenmiştir. Yüksek reel döviz kurlarının zemin hazırladığı söz konusu gelişmeler imalat sanayinde üretim miktarı ile istihdam arasındaki ilişkiyi zayıflatmıştır.

Anahtar Sözcükler : Reel Döviz Kuru, İstihdam, İmalat Sanayi.

1. Giriş

Dış ticarete yönelik miktar kısıtlamalarının ve gümrük vergilerinin olmadığı, uluslar arası ticaretin giderek serbestleştiği günümüzde ülkelerin temel rekabet ögesi maliyetleri düşürmek olmuştur. Gelişmiş ülkeler teknolojik yeniliklerle kaliteyi arttırmak ve maliyetleri düşürerek dış piyasalarda rekabet güçlerini arttırmaya çalışmaktadırlar. Gelişmekte olan ülkeler ise teknoloji ve birçok temel girdi bakımından gelişmiş ülkelere bağlı olduklarından reel kurların düşük tutulması (ulusal paranın yabancı paralar karşısında eksik değerlendirilmesi) söz konusu ülkede faaliyet gösteren yerli firmaların maliyetlerini arttırmakta ve rekabet gücü kaybına yol açmaktadır. Dolayısıyla Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler reel kurların yüksek tutulmasıyla girdi ve teknoloji ithalini ucuzlatarak maliyet ve verimlilik artışları ile dış piyasalarda rekabet etmek zorunda kalmışlardır. Reel kurların yüksek tutulmasıyla sağlanan maliyet avantajı yoluyla üretim ve ihracatta ortaya çıkan artışlar aslında ülkenin üretim yapısını değiştirerek istihdamı olumsuz etkilemektedir.

İşsizliğin birçok nedeni olmakla beraber özellikle dışa açık ekonomilerde reel döviz kuru ile işsizlik arasındaki ilişki daha önemli hale gelmektedir. Dışa açık ekonomilerde reel döviz kuru dış ticaretin en önemli belirleyicilerindedir. Dolayısıyla iç ve dış talebin reel döviz kurları yoluyla yönlendirilmesi aynı zamanda ülkelerin istihdam düzeyleri üzerinde önemli bir etken olmaktadır.

Türkiye ekonomisinde imalat sanayi dış ticaret, üretim ve istihdam açısından belirleyici bir roledir. Nitekim imalat sanayi 2010 yılı itibariyle GSYİH içinde yüzde 24,24, istihdam içinde yüzde 18,66, ihracat içinde yüzde 92,62 ve ithalat içinde yüzde 78,34 paya sahiptir. Dolayısıyla ülkemizde reel kurların seyri imalat sanayindeki söz konusu değişkenler üzerinde önemli etkilere sahiptir.

Bu çalışmanın amacı reel döviz kurlarında ortaya çıkan gelişmelerin imalat sanayi istihdamı üzerinde yarattığı etkiyi ortaya koymaktır. Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Girişi izleyen ikinci bölümde reel döviz kurları ile istihdam arasındaki ilişki teorik boyutta ele alınmıştır. Üçüncü bölümde imalat sanayinin Türkiye ekonomisindeki yeri ve önemi, dördüncü bölümde ise imalat sanayine ilişkin verilerden yararlanılarak reel kurların gelişimi ile istihdam arasındaki ilişki farklı kanallardan analiz edilmeye çalışılmıştır.

2. Teorik Çerçeve: Döviz Kurunun İstihdamı Etkileme Kanalları

Bu bölümde reel döviz kurlarının istihdamı etkileme kanalları ele alınacaktır. Reel döviz kurlarının istihdam üzerindeki etkisi beş farklı kanalla ortaya çıkmaktadır. Bunlardan birincisi büyüme kanalıdır. Reel döviz kuru ekonomik büyüme ve dolayısıyla yeni iş alanları yaratma üzerinde etki yaratmaktadır. İkincisi makroekonomik kanalıdır.

Burada kısa dönemde reel döviz kurunun ekonomik faaliyet ve istihdam seviyesi üzerine etkisi ele alınmıştır. Faktör yoğunluğu kanalı ise reel döviz kurunun üretim maliyetlerini etkileyerek veri bir üretimi sağlayan emek-sermaye bileşimi üzerindeki etkisini ele almaktadır. Dışa yönelim kanalında ise reel döviz kuru düzeyinin ihracatçı, ithal girdi kullanan ve ithalata rakip üretim yapan sektörlerde yarattığı istihdam etkisi ayrı ayrı ele alınmıştır. Son olarak piyasa yapısı ve emek piyasasına yönelik düzenlemelerdeki farklılıklara bağlı olarak reel döviz kuru ve istihdam ilişkisi irdelenmiştir.

2.1. Büyüme Kanalı

Rekabetçi bir döviz kuru dışa açık bir ülkenin büyüme oranı üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Ticarete konu olan sektörlerde sermaye birikimi için rekabetçi bir döviz kuru pozitif etkiye sahiptir. Reel döviz kurlarının düşmesi üretim maliyetleri içinde ücretlerin nispi olarak azalmasını sağlayarak ticarete konu olan sektörlerin karlılığını arttıracaktır. Diğer taraftan düşük reel döviz kuru ithalat üzerinde tarifeye benzer bir etkide yaratarak ithalata rakip sektörleri de üretim ve dolayısıyla istihdam açısından olumlu etkileyecektir (Ngandu, 2008: 206).

Döviz kuru rekabetçi bir düzeyde ise girişimcileri uluslararası piyasalarda mal satmaya teşvik eder: Bu durum firmaların yatırımlarını ve yerel işgücü istihdamını arttıracak, böylece ekonomik büyüme artacaktır. Ticarete konu olan sektörlerdeki gelişme genel bir dışsallık yaratarak ekonomideki diğer sektörlerin de büyümesine katkı sağlayacaktır (Frenkel, 2004: 8; Soto, 2008: 2). Özetle döviz kuru politikası ekonomik büyüme için anahtar bir roledir. Dolayısıyla rekabetçi bir kur düzeyi yalnızca dış ticaretle uğraşan sektörleri etkilemeyecek aynı zamanda bu sektörlerin yarattıkları dışsallıklarla ekonomik büyümeyi de etkileyecektir.

2.2. Makroekonomik Kanal

Geleneksel görüş ulusal paranın değerinin düşmesinin yerli firmaları daha rekabetçi hale getireceği yönündedir. Veri bir talep düzeyinde reel bir devalüasyon ticarete konu olan malları üreten sektörlerle yönelik talebi artırarak istihdam artışına yol açacaktır (Hua, 2005:9). Reel devalüasyon bu direkt etkisinin yanı sıra ticarete konu olmayan sektörlerde çarpan etkisi yaratacaktır. Artan istihdam ticarete konu olmayan mallar için tüketim talebini arttıracaktır. Ticarete konu olmayan sektöre yönelik talebin ve fiyatların artması ile iki sektör arasındaki ücret farkı daralacak ve işsizlik oranı düşecektir. Reel döviz kurunun istihdam üzerine etkisini ortaya koyan bu karşılaştırmalı statik analizde toplam talebi etkileyen diğer faktörlerin sabit olduğu varsayılmıştır. Ancak reel devalüasyon karmaşık bir çok etkiye sahiptir. Ülkenin reel ve finansal yapısına bağlı olarak net etki farklılaşabilir (Frenkel, 2004: 4). Döviz kuru geçişkenliğinin yüksek olduğu durumlarda döviz kuru artışlarının ihracatçı sektörler için yaratacağı rekabet gücü etkisi

zayıflayacaktır. Bu nedenle kur artışlarının yaratacağı enflasyon riskinin minimize edilmesi için ilave makroekonomik politikalara ihtiyaç vardır (Ngandu, 2008: 207).

Gelişmekte olan ülkelerin endüstrileşmiş ülkelerle karşılaştırıldığında ticaret deseninin oldukça farklı olduğu görülmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin ihracatının önemli bir kısmı birincil mallardan oluştuğundan döviz kuru değişkenliği bu ülkelerin dış ticaretinde önemli etkiler yaratır. Bu ülkelerde sermaye piyasaları yeterince gelişmemiştir. Dolayısıyla bu ülkelerde döviz kuru değişkenliğine karşı korunma (hedding) araçları mevcut değildir. Aynı zamanda iç tüketim sepeti içinde ithal mallarının payı ne kadar yüksekse döviz kuru değişiklikleri sonucunda enflasyonun etkilenme derecesi o kadar artacaktır (Bekle, 2003: 270).

Gelişmekte olan ülkeler için düşük reel döviz kuru seviyesinin istihdam üzerinde yaratacağı olumlu etkiyi tersine çevirebilecek diğer bir unsur bu ülkelerde faaliyet gösteren firmaların ağırlıklı olarak yabancı para cinsinden borçluluk oranlarının yüksek olmasıdır. Reel döviz kurunun düşmesi döviz cinsinden borçlu olan şirketlerin ulusal para cinsinden borçluluğunu artırarak finansal sıkıntıya yol açacaktır. Ayrıca bilançoda borçluluk oranının yükselmesi bu şirketlerin net değerini, dolayısıyla bankalardan alabilecekleri kredi miktarını düşürecektir (Galindo, 2006: 9).

Görüldüğü gibi reel döviz kuru ile istidam seviyesi arasındaki ilişki ülkelerin içinde bulunduğu makroekonomik koşullara göre farklılaşabilmektedir.

2.3. Faktör Yoğunluğu Kanalı

Reel döviz kuru nispi fiyatların belirlenmesinde önemli bir role sahiptir. Sermaye malları ithalatın bileşeni içinde önemli bir paya sahip olduğundan reel döviz kuru, gelişmekte olan ülkelerde emek malları ile sermaye malları arasındaki nispi fiyatları belirleyen önemli bir faktördür. Aynı zamanda reel döviz kuru üretimde girdi bileşimi (ithal girdi/emek) açısından da temel değişkendir. Diğer taraftan reel döviz kuru ticarete konu olan üretimde emeğin maliyetinin de belirleyicisidir. Reel döviz kurunun yükselmesi ithal girdi maliyetini düşürerek sermaye/emek yoğunluğunu pozitif, istihdamı ise negatif etkiler. Aksi durumda sermaye/emek yoğunluğu negatif yönde etkilenecek ve emek yoğun üretim cazip hale gelecektir. Ancak, bu etki sermaye ile emek arasında ikame olanaklarının (esnekliğinin) varlığı durumunda olasıdır (Hua, 2005: 8).

Reel döviz kurunda ortaya çıkan değişim nispi fiyatları değiştirerek istihdam/çıktı rasyosunu etkileyebilir. İstihdam/çıktı rasyosunu etkilemek yoluyla reel döviz kurunun istihdam üzerindeki etkisi kısa dönemde meydana çıkabilecek bir etki değildir. İstihdam/çıktı rasyosundaki değişim firmalar ve sektörler arasındaki çıktı yapısındaki değişimle gerçekleşir. Bu değişim her bir firma ve sektörün üretim deseninde, teknolojiye

ve üretimin organizasyonunda değişiklik yoluyla sağlanır. Bu etkiler yeni nispi fiyatlara her bir firmanın ve ekonominin tümünün uyumuyla yeniden bir yapılanma süreci ile ortaya çıkar. Bu yeniden yapılanmayı reel döviz kuru sağlar. Örneğin reel döviz kuru düştüğünde ticarete konu olan sektörlerde emeğin görelî fiyatı düştüğü için emek yoğun üretim cazip hale gelecektir. Reel döviz kuru yükseldiğinde ise ithal ikameci sektörler için koruma düzeyi düştüğünden bu sektörlerde faaliyet gösteren firmalar için üretim yapmak karsız olacak ve bazı firmalar kapanma noktasına gelebilecektir.

Reel döviz kurunun istihdam/çıktı rasyosu üzerindeki etkisi sadece ticarete konu olan sektörlerle sınırlı değildir. Ticarete konu olmayan sektörler uluslararası rekabetle karşı karşıya değildir. Ancak, reel döviz kurunun değişiminin nispi fiyatları değiştirmesi yoluyla emeğin nispi kullanımını etkileyerek ticarete konu olmayan sektörlerde de bu etkinin görülmesine yol açacaktır. Ticarete konu olmayan sektörler tarafından kullanılan sermaye malları, ithalatın bileşiminde önemli bir yere sahip ise yerel piyasadaki rekabetçi güçler reel döviz kurunun yükselmesi durumunda firmaları emeğin kullanımını düşürmek durumunda bırakacaktır. Aksi durumda üretimde emeğin kullanımı artırılabilecektir (Frenkel, 2004: 10–11). Özetle reel döviz kuru ile sermaye-emek (K/L) oranı arasında doğru yönlü dolayısıyla istihdam seviyesi ile ters yönlü bir ilişki vardır.

2.4. Dışa Yönelim Kanalları

Döviz kuru hareketleri emeğin marjinal ürün gelirini etkiler. Böylece döviz kuru değişimi marjinal karlılıklarını değiştirerek endüstride firmaların emek talebini de değiştirecektir. Emeğin marjinal ürün gelirindeki bu değişim her bir endüstrinin dışa açıklık oranına bağlı olacaktır. Döviz kuru değişiminin etkisine ihracata yönelik çalışan endüstriler, ithalata rakip üretim yapanlar ve üretimde ithal girdi kullanan endüstriler duyarlı olacaktır (Campa ve Goldberg, 1999: 29). Dışa yönelim kanallarını ihraç ürünlerinin emek maliyeti kanalı, ithal girdi fiyatları kanalı ve ithalatın nüfuz etme kanalı olarak ayırabiliriz.

2.4.1. İhraç Ürünlerinin Emek Maliyeti Kanalı

Daha çok ihracata yönelik üretim yapan endüstrilerde döviz kuru değişimlerine emek talebinin gösterdiği duyarlılık iç piyasaya yönelik üretim yapan endüstrilerden daha fazla olacaktır. Döviz kuru değişimlerinin ihracata yönelik endüstrilerde gelir değiştirici etki yaratması nedeniyle emek talebine etkisi daha büyüktür. Endüstrinin özellikleri bu elastikiyeti büyütür ya da düşürür; a) Üretim teknolojisi emek yoğunsa döviz kuru değişimleri karşısında emek talebinin tepkisi daha düşük olur; b) İthalat iç piyasalara yüksek oranda nüfuz etmişse emek talebinin döviz kuruna duyarlılığı artar; c) Bir endüstri ne kadar çok ihracata yönelik üretim yapıyorsa bu endüstrinin emek talebinin döviz kuruna duyarlılığı o kadar artar; d) Üretim ithal girdiye ne kadar bağlı ise emek talebinin döviz

kuruna olan duyarlılığı o kadar artar (Campa ve Goldberg, 1997: 13–14). Görüldüğü gibi K/L oranı ile pazar yapısına (iç-dış) bağlı olarak reel kurların istihdam üzerine etkisi belirginleşmektedir.

2.4.2. İthal Girdi Fiyatları Kanalı

Ağırlıklı olarak ithal girdi kullanan firmalar girdi fiyatlarını değiştiren döviz kuru değişimlerinden daha çok etkilenecektir. Faktör ikame esnekliği tarafından belirlenen sermayenin emeğe göre nispi fiyatının değişmesi yoluyla faktör yoğunluğu (bileşimi) kanalı ortaya çıkacak ve bunu takibinde emek talebi etkilenecektir. Firmanın toplam üretimi içinde ithal girdinin payı ne kadar yüksekse istihdamın döviz kuru değişimine duyarlılığı o kadar yüksek olacaktır (Ngandu, 2008: 208).

Döviz kuru değişimleri emeğin marjinal hasıla değerini etkileyerek emek talebini etkiler. Bu etkiler üreticilerin yurtiçi ve yurtdışı satışlarındaki veya ithal edilen girdilerin maliyetlerindeki değişime bağlı olarak ortaya çıkar. Döviz kuru hareketlerinden emek piyasası etkilenecek şekilde beraber bu etki belirsizdir. Yerli emek ithal girdiler ile hem tamamlayıcı hem de ikame olabilir. Ayrıca, emek talebinde döviz kurunun rolü üretim tekniği daha az emek yoğun olduğunda ve fiyat belirleme gücüne sahip firmaların olduğu bir endüstride daha kuvvetlidir.

İstihdamın döviz kuru değişimlerine duyarlılığı dünya piyasasından elde edilen ihracat gelirlerinin payı, ithalatın bileşimi ve üretimde ithal girdi kullanma yoğunluğuna göre değişir (Galindo, 2006: 8). Özetle döviz kuru değişiminin istihdam seviyesi üzerine etkisi yine üretim tekniği ve faaliyette bulunulan piyasa yapısına göre farklılaşabilmektedir.

2.4.3. İthalatın Nüfuz Etme Kanalı

Dış rekabetle karşı karşıya olan endüstrilerde istihdamın döviz kuruna duyarlılığı daha yüksektir. Reel döviz kuru yükseldiğinde iç tüketim doğrudan daha ucuz olan ikame yabancı mallara kayacaktır (Ngandu, 2008: 208). Bu durumda ithalata rakip sektörler kapanma noktasına gelerek ithalatçı konumuna geçebilir ya da üretim hacmini düşürmeyi seçebilir. Her iki durumda istihdam azaltıcı etkiler doğuracaktır.

2.5. Piyasa Yapısı ve Emek Piyasası Düzenlemeleri

Döviz kuru değişiminin üretim ve istihdam seviyesinde yaratacağı etkide piyasa yapısı ve emek piyasasına yönelik düzenlemeler belirleyicidir. Rekabetçi endüstriler dış fiyat değişimlerine daha hızlı yanıt verecektir. Buna karşın piyasalara yönelik koruma

ithalatın nüfuzunu ve fiyatların tepkisini azaltır. Emek piyasasına yönelik düzenlemelerde döviz kuru değişiminin istihdam üzerindeki etkisi üzerinde belirleyicidir. İşçileri işe alma ve işten çıkarmaya yönelik sert düzenlemelerin olması durumunda döviz kurundaki değişim istihdam üzerinde etki yaratmayacak ve firmalar etkiyi karlılıklarındaki değişimle telafi etmek zorunda kalabileceklerdir (Ngandu, 2008: 208).

3. Türkiye’de Reel Kurların Gelişimi ve İşsizlik

Uluslararası rekabeti ölçmek için kullanılan en yaygın araç olan reel döviz kuru, ticarete konu olan ve olmayan malların görelî fiyatı şeklinde tanımlanmaktadır. Ticarete konu olan malların yurtiçi üretim maliyetinin görelî olarak artması, söz konusu görelî fiyatları yükseltmekte yani reel kurun değerlenmesine yol açmaktadır. Böylece, diğer koşullar sabitken, ticarete konu olan malların yurtiçi üretiminin maliyeti görelî olarak artmakta ve ülkenin uluslararası rekabet gücü olumsuz etkilenmektedir. Ancak, ticarete konu olan ve olmayan mal ayrımının yapılmasında ortaya çıkan güçlükler nedeniyle, reel döviz kuru uygulamada farklılaşmakta ve nominal döviz kurunun yurtiçi-yurtdışı görelî fiyatlarla deflate edilmesiyle hesaplanmaktadır (Kotan, 2002: 2).

Türkiye ekonomisinin uluslar arası rekabet gücünü ve ihracatı artırabilmek için 1980’li yıllarda sürekli reel devalüasyonlara başvurulmuştur. Dünya pazarında rekabet gücü kazanmak için başvuru olan bu politika yan etki olarak enflasyonu körüklemiştir. 1989 yılında konvertibiliteye geçişle beraber bu politika terk edilerek döviz kuru fiyat istikrarını sağlamak amacıyla “çıpa” olarak kullanılmaya başlanmıştır. Döviz kurlarının enflasyon hızından daha düşük oranda artırılması ile enflasyon dizginlenirken, Türkiye’nin dünya piyasalarında rekabet gücü azalmıştır. Uygulanan döviz kuru politikası ülkenin cari işlemler bilançosu açıklarını ve kısa vadeli dış borçlarını artırırken ülkeye giren kısa vadeli yabancı sermaye hareketlerinin tersine dönme olasılığı önemli bir risk haline gelmiştir. Ekonomideki olumsuz gelişmeler 1994 yılında Türkiye’nin şiddetli bir finansal kriz yaşamasına yol açmıştır. 2000 yılında uygulamaya konulan stand-by programıyla aynı süreç yeniden yaşanmıştır. Özetle dövizin çıpa olarak kullanıldığı dönemlerde enflasyon düşürülse bile yol açtığı finansal dengesizlikler ani ve şiddetli bir şekilde nominal döviz kurlarında artışa ve krizlere yol açmıştır.

2001 yılında yaşanan krizin ardından dalgalı kur sistemine geçilmesi ile beklenen kurların gerçekçi değerine ulaşması idi. Ancak, dünyada ortaya çıkan likidite bolluğu ve Türkiye’de 2002–2005 yılları arasında örtük, 2006 yılı sonrasında ise açık enflasyon hedeflemesi uygulamasının gereği olarak faiz oranlarının dış piyasalara göre oldukça yüksek tutulması, yoğun yabancı sermaye girişlerine dolayısıyla da döviz kurunun eksik değerlenmesine yol açmıştır. Rekabet gücünün kaybına yol açan bu gelişmeler ihracata yönelecek ya da ithalatla rekabet edecek üreticiler için rekabet gücü kazanma baskısını ortaya çıkarmıştır. (Kazgan, 2006: 274–75). Reel kurların artması ile kaybedilen

rekabet gücü daha ileri üretim tekniklerinin kullanılması ve reel ücretleri baskı altına almak yoluyla geri kazanılmaya çalışılmıştır. Yüksek reel kurlar üretim tekniğini yenilemek için yatırım malı ithalatını artırırken aynı zamanda artık daha az işçi ile daha fazla üretim yapmak olanaklı hale gelmiştir. Bu durum işsizliği artırırken aynı zamanda reel ücretlerin baskı altına alınmasını da kolaylaştırıyordu.

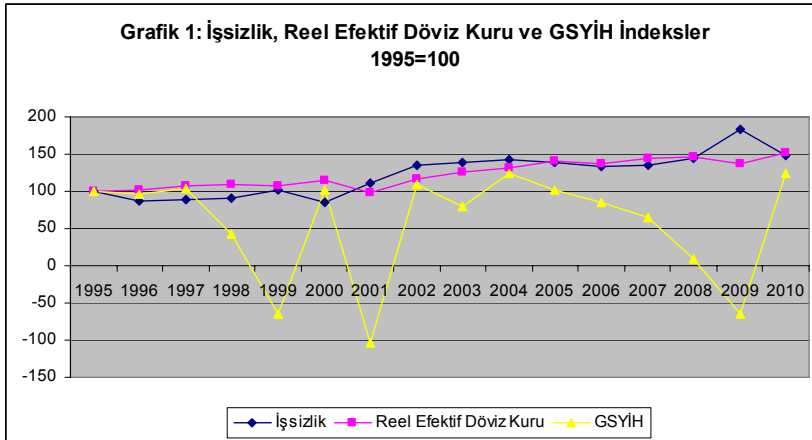
İşsizlik Türkiye ekonomisi için her zaman önemli bir sorun olmuştur. Ancak, son onbeş yıl dikkate alındığında ortalama işsizlik platosunun giderek yükseldiğini görüyoruz. 1995- 2000 yılları arasında ortalama yüzde 7 olan işsizlik oranı 2001–2005 yılları arasında yüzde 10,12'ye 2006–2010 yılları arasında ise yüzde 11,36'ya sıçramıştır. Dolayısıyla son 10 yıldır çalışmak isteyen toplumun yüzde 10'luk bir kesimine istihdam yaratılamamaktadır.

Ülkemizde işsizliğin artışının olası temel nedenleri şu şekilde özetlenebilir (Uysal, 2007: 51).

- Hızlı nüfus artışı nedeniyle işgücü piyasasına her yıl yarım milyona yakın kişinin girmesi,
- Döviz kurunun düşük tutularak enflasyon üzerindeki yükseltici etkisinin bertaraf edilmesi için yabancı sermaye girişlerini artırmaya yönelik uygulanan yüksek reel faiz politikası ve finansal yatırım araçlarının yüksek getirisi nedeniyle reel yatırımların yetersiz artış göstermesi,
- Yoğun rekabet ve düşük döviz kurunun yarattığı rekabet kaybının telafisi için yatırımcıların işgücü verimliliğine önceki yıllara göre daha fazla önem vermesi,
- Düşük döviz kurunun mümkün kıldığı teknoloji ithaline bağlı olarak emek yoğun üretim tekniğinden sermaye yoğun üretim tekniğine geçişin yarattığı üretim artışının emek talebi artışına yansımaması,
- Düşük döviz kurna bağlı olarak ithal girdi kullanımının cazip hale gelmesi ve bu nedenle ara malı üreten yerli sanayinin düşük kapasite ile çalışması sonucunda işgücü talebinin düşmesi,
- Tarım sektöründeki fakirleşmeye paralel köyden kente göç edenlerin gizli işsiz konumundan açık işsiz konumuna geçmesi,
- Son yıllarda kamuda hızlanan özelleştirme uygulamaları sonucunda gizli işsizlerin açık işsiz konuma geçmesi,
- İşgücü talebinin niteliği ile işgücü arzının örtüşmemesi.

Yukarıda sıralanan olası sebepler incelendiğinde nüfus artışı dışındaki nedenlerin ağırlıklı olarak döviz kurlarının düzeyinden kaynaklandığını söyleyebiliriz.

Söz konusu ilişkiyi ortaya koyabilmek için işsizlik, reel efektif döviz kuru (ÜFE bazlı) ve GSYİH indekslerini karşılaştırmak yararlı olacaktır (Grafik: 1). Çalışma için reel efektif döviz kurları, GSYİH ve işsizlik rakamları 1995=100 bazına dönüştürülmüştür. Reel kur indeksi 1995, 1996 ve 2001 yılları haricinde Türk Lirasının yabancı paralar karşısında aşırı değerli olduğunu göstermektedir. Özellikle aşırı değerlilik esnek kur politikasına geçilen 2001 yılı sonrasında daha da artmıştır. Daha öncede belirtildiği gibi 2002 yılı sonrasında yüksek reel faiz politikasının enflasyonla mücadelede temel araç olarak kullanılması ve söz konusu yıllarda dünyada yaşanan düşük faiz ve paralelinde oluşan likidite bolluğu ülkemize doğrudan ve dolaylı yabancı sermaye girişini artırarak kurlar üzerinde baskı oluşturmuştur. Grafik 1’de işsizlik ve reel kurlar arasındaki pozitif ilişki açıkça görülmektedir. Reel kurlar arttıkça yani TL değer kazandıkça işsizlik artmaktadır. 2001 yılı sonrasında reel kur indeksindeki belirgin artış aynı zamanda, yukarıda da belirtildiği gibi, işsizlik rakamlarını da daha yüksek bir patikaya taşımıştır. Türkiye’de kriz dönemlerinde reel kurların gerçekçi değerlerde olduğunu görüyoruz. 1999 ve 2001 yıllarında ekonomideki önemli daralmalara karşın reel kurların düşmesi ve daralan iç talebin dış talep ile ikamesi sonucu artan ihracat işsizlik oranındaki artışı sınırlamıştır. 2001 yılından sonra 2009 yılına kadar ekonomide aralıksız pozitif büyüme rakamlarına karşın işsizliğin, reel kurlarda artışla beraber, arttığını görüyoruz. Dolayısıyla 2001 sonrasında ekonomide yaşanan yüksek oranlı ekonomik büyüme yüksek reel kurlar nedeniyle istihdama yansımamıştır.

Kaynak: TCMB Yıllık Rapor Çeşitli sayılar, TCMB EVDS, TÜİK.

4. Türkiye İmalat Sanayinde Reel Döviz Kuru ve İstihdam İlişkisi

Bu bölümde imalat sanayinin büyüme, istihdam ve dış ticaret açısından yeri ele alındıktan sonra imalat sanayinde faktör yoğunluğu, borç dolarizasyonu ve ihracat ve üretimin ithalata bağımlılığında ortaya çıkan gelişmeler ile bu gelişmelerin reel kurlar ile bağlantısı ve istihdama etkisi incelenecektir.

4.1. İmalat Sanayi'nin Ekonomi İçindeki Yeri

İmalat sanayisinin ekonomi içindeki yeri, bir ülkenin gelişme sürecine ilişkin en temel göstergedir. Verimlilikte hızlı büyüme, ölçeğe göre artan getirideki dinamizm, teknolojik değişime hızlı uyum ve birçok dinamik dışsallıklar nedeniyle imalat sanayi büyümenin motoru olarak görülmektedir (Doğruel, 2008: 37). İmalat sektörü'nün gösterdiği büyüme performansı ve GSYİH içindeki payına baktığımızda (Tablo 1) ekonominin daraldığı yıllarda imalat sanayindeki daralmanın daha yüksek olduğu ancak dönemin tamamına bakıldığında sektörün ekonomi içindeki payını koruduğu görülmektedir. Krizlere duyarlılığı yüksek olan sektör daralma yıllarını takip eden dönemlerde GSYİH'nin üstünde bir büyüme sergilemektedir.

Tablo: 1
İmalat Sanayinin GSYİH İçindeki Payı

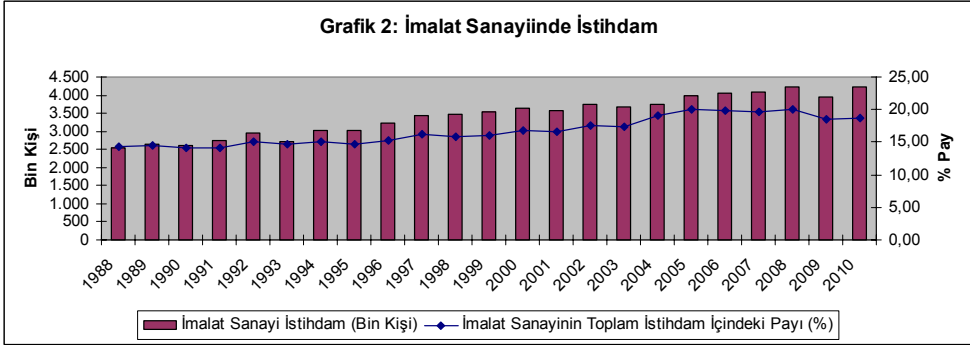
Yıllar	İmalat Sanayi*	Değişim	GSYİH*	GSYİH %	İmalat Sanayi/ GSYİH %
1998	16.791.077		70.203.148		23,92
1999	15.933.359	-5,11	67.840.570	-3,37	23,49
2000	17.037.385	6,93	72.436.399	6,77	23,52
2001	15.736.113	-7,64	68.309.352	-5,70	23,04
2002	16.192.617	2,90	72.519.831	6,16	22,33
2003	17.552.856	8,40	76.338.192	5,27	22,99
2004	19.645.368	11,92	83.485.591	9,36	23,53
2005	21.249.692	8,17	90.499.731	8,40	23,48
2006	23.033.310	8,39	96.738.320	6,89	23,81
2007	24.326.792	5,62	101.254.625	4,67	24,03
2008	24.290.307	-0,15	101.921.730	0,66	23,83
2009	22.595.875	-6,98	97.143.610	-4,69	23,26
2010	25.614.104	14,70	105.680.142	8,90	24,24

*1998 Sabit fiyatlarıyla Bin TL

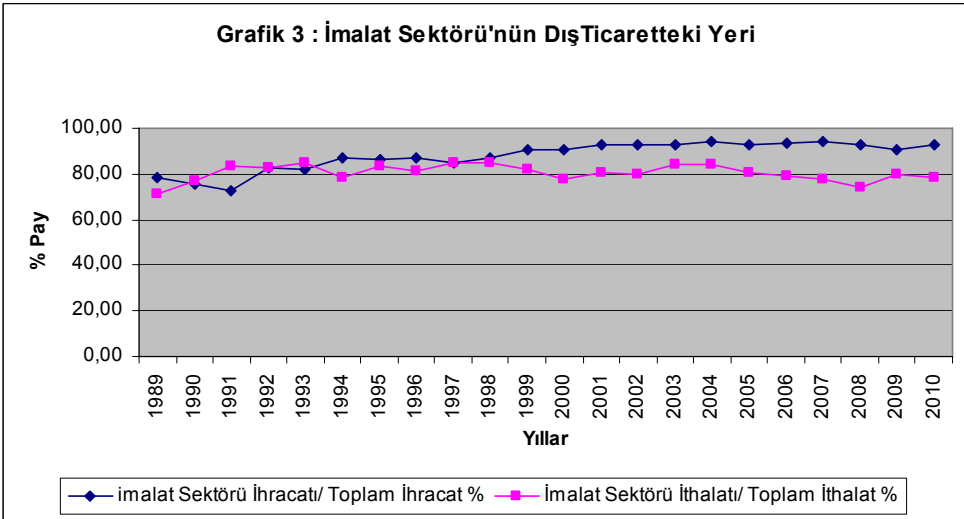
Kaynak: TCMB EVDS verilerinden yararlanılarak hesaplanmıştır.

Ekonomide önemli bir yere sahip olan imalat sanayinin toplam istihdam içindeki payı yıllar itibariyle artan bir seyir izlemektedir (Grafik 2). 1988 yılında imalat sanayinde 2 milyon 550 bin kişi istihdam edilirken sektörün toplam istihdam içindeki payı yüzde 14.36'dır. 2010 yılında sırasıyla bu rakamlar 4 milyon 216 bin ve yüzde 18.66'dır.

İmalat sanayi içinde en yüksek istihdam payına sahip olan ilk üç sektör sırasıyla tekstil, gıda ve makine-teçhizat'dır (Ek Tablo: 1).

Kaynak: TÜİK verilerinden yararlanılarak çizilmiştir.

Kaynak: TCMB EVDS

Ekonomi açısından dinamizmi yüksek olan imalat sektörünün dış ticaret açısından ağırlığı oldukça önemlidir. Türkiye ekonomisi açısından dış ticaret açıkları her zaman önemli bir sorun olmuştur. Özellikle 2000'li yıllar ekonomi açısından ihracatın ivme kazandığı yıllar olmuştur. Ancak, ithalat ihracatın üzerinde arttığından dış ticaret dengesi daha da bozulmuştur. GSYİH'ya önemli katkısı olan imalat sanayinin dış ticaret

açısından ağırlığı daha fazladır. Grafik 3'ten izlenebileceği gibi imalat sanayinin toplam ihracat içindeki payı devamlı artmaktadır. 1989 yılında yüzde 78,75 olan bu oran 2010 yılı itibariyle yüzde 92,62'dir. İmalat sektörünün toplam ithalat içindeki payı ise sırasıyla yüzde 71,13 iken yüzde 78,34'e yükselmiştir. Dolayısıyla dış ticaret açısından imalat sanayi en önemli sektördür. Sektörde ihracat artışına karşın dış ticaret açığı aynı yıl sırası ile 400 milyar dolardan 39 milyar 828 milyon dolara çikmiştir.

Tablo: 2
İmalat Sanayi Üretim İndeksi ve İhracat Miktar İndeksi (1997=100)

	İmalat Sanayi Üretim İndeksi	İmalat Sanayi İhracat Miktar İndeksi
1997	100,0	100,0
1998	100,1	110,8
1999	95,6	114,7
2000	102,1	131,4
2001	92,4	159,4
2002	102,5	188,3
2003	112,0	229,9
2004	123,6	267,1
2005	129,6	295,6
2006	136,8	329,3
2007	143,4	367,3
2008	140,8	389,3
2009	125,7	358,2
2010	143,7	381,2

Kaynak: TÜİK

Sektörde ihracat ile üretim ilişkisine bakıldığında (Tablo: 2) 2001 yılı öncesi dönemde üretim ve ihracatın paralel seyrettiği görülmektedir. 2001 yılında ekonomide yaşanan krizle birlikte imalat sanayinde daralmaya karşın döviz kurlarında ortaya çıkan artış ve iç talepteki daralma ihracatın cazibesini artırmış ve stokların eritilmesi yoluyla ihracat artırılabilmiştir. İzleyen yıllarda ise ihracattaki artışın üretim artışının üzerinde seyrettiği görülmektedir. Dolayısıyla imalat sanayinin giderek daha ağırlıklı olarak ihracat odaklı üretim yaptığı söylenebilir. Ancak ihracat artışı üretim artışına yeterince yansımadağından imalat sanayinde ortaya çıkan ihracat artışının istihdama yansıma etkisinin kısıtlı olduğu söylenebilir.

4.2. İmalat Sanayinde Faktör Yoğunluğu

Türkiye'de imalat sanayinde istihdam edilen kişi başına sermaye düzeyi 2002 sonrası dönemde hızlı bir yükseliş göstermiştir. 1996–2009 yılları arasında sermaye yoğunluğunu gösteren sermaye-işgücü oranı yüzde 103,40 artış göstermiştir. Söz konusu gelişme ülkemizde işsizlik oranlarının yüzde 10'ların altına çekilememesinde önemli bir

etkendir. Bu durum imalat sanayinde reel olarak sermaye stoku artarken istihdamda yeterince artış sağlanamadığı anlamına gelmektedir. Bu emek tasarruflu teknik gelişmedir. Bunun devamı, artan nüfus da dikkate alındığında, Türkiye’de işsizliğin daha da yükseleceği ve doğal işsizlik oranı kavramı arkasına saklanan işsizlerin sayısının artacağı anlamına gelmektedir. Dolayısıyla kurların yarattığı etkiler Türkiye’nin faktör donanımı ile uyumlu olmayan bir büyüme modeline yöneldiği anlamına gelmektedir ki bu bir taraftan makine ve teçhizatı dışa bağımlılığı artırmakta bu da doğal olarak dış kaynak bağımlılığını pekiştirmektedir. Böylesi bir sürecin gerek ekonomik gerekse sosyal açıdan sürdürülebilirliği ise üzerinde ayrıca durulması gereken bir konudur.

Tablo: 3
İmalat Sanayinde İstihdam Edilen Kişi Başına Sermaye

	Özsermaye (Bin TL)	Reel Özsermaye (Bin TL)	İstihdam (Bin Kişi)	Kişi Başına Reel Sermaye (Bin TL)
1996	1.659.975,70	11.756,51	3.237	3,63
1997	3.233.636,60	12.637,66	3.445	3,67
1998	5.969.042,00	13.306,20	3.463	3,84
1999	9.303.539,10	13.315,84	3.555	3,75
2000	14.638.855,90	13.886,88	3.638	3,82
2001	19.772.544,00	11.888,11	3.582	3,32
2002	26.683.423,40	11.156,62	3.731	2,99
2003	38.514.364,70	13.151,68	3.664	3,59
2004	86.212.730,10	27.196,07	3.742	7,27
2005	89.525.630,50	26.808,05	3.994	6,71
2006	101.797.232,00	27.287,42	4.066	6,71
2007	117.416.800,80	29.115,96	4.088	7,12
2008	122.863.849,20	27.324,37	4.235	6,45
2009	138.207.253,90	29.173,55	3.949	7,39

Kaynak: TCMB Sektör Bilançoları Çeşitli Sayılar, TÜİK.

Özellikle 2002 yılı sonrası dönemde uygulanan yüksek faiz-düşük kur politikası sonucunda artan reel kurlar emeğin kullanımını maliyetli hale getirirken, makine teçhizat ithalatını cazip hale getirmiştir. Yüksek reel kurlar nedeniyle ihracatçı rekabet gücü kaybını maliyetlerini düşürmek yoluyla telafi etmeye çalışmış ve ucuz kurların verdiği avantaj ile üretim tekniğini yenilemiştir. Söz konusu gelişme emeğin verimliliğini artırarak imalat sanayinde üretimi artırmıştır. Dolayısıyla ülkenin geneli için geçerli olan istihdamsız büyüme olgusu imalat sanayi için de geçerlidir.

Sektörler itibarıyla yatırım teşvik belgesi sabit sermaye yatırım tutarlarına bakıldığında en önemli paya imalat sanayinin sahip olduğu görülmektedir. 2000 yılında yüzde 40’lık pay 2004 yılında yüzde 60’a çıkmış bu yıl sonrasında ise hiç yüzde 50’nin altına düşmemiştir (Hazine Müsteşarlığı Aylık Ekonomik Göstergeler).

Çalışan başına yatırımların artmasında, özellikle sanayi sektörü üretimindeki ağırlığın tekstil ve giyim gibi görece emek yoğun sektörlerden demir-çelik, otomotiv, beyaz eşya ve elektronik gibi sermaye yoğun sektörlerle kaymasının önem taşıdığı düşünülmektedir. (Saygılı ve Cihan, 2008;126) Doğu Asya ülkelerinin küresel rekabet yarışına dâhil olmaları gerek ihracatçı gerekse iç pazara yönelik üretim yapan sektörlerin durumunu zora sokmaktadır. Bu ülkelerin sahip oldukları ucuz işgücü avantajı çoğu zaman emek yoğun sektörlerin durumunu güçleştirmektedir (Acar: 34). Teknoloji yoğun bir üretim yapısına doğru yönelim aynı zamanda Türkiye'nin ihracat yapısını da değiştirmektedir. Dolayısıyla reel kurlarda ihracatı cazip hale getirecek bir dönüşüm istihdam yaratan sektörlerin artık geri planda kalması nedeniyle işsizliği azaltma yönünde yeterli etki yaratmayacaktır.

Türkiye ekonomisinin üretim kapasitesinin genişlemesinin önemli ölçüde sermaye birikimi hızı tarafından belirlendiği ve makine-teçhizat ithalatı yoluyla yurtdışından teknoloji aktarımının büyüme sürecinde büyük önem taşıdığı söylenebilir. İstihdam artışının 1988–2007 döneminin genelinde büyüme oranına katkısının yüzde 10 dolayında olduğu tespit edilmiştir. Son yıllarda bu katkı daha da gerilemiştir. Sıklıkla genç nüfus yapısının Türkiye'nin önemli bir avantajı olduğu dile getirilmesine karşın, bu avantajın büyüme oranına yeterince yansıtılmamış olması, üzerinde önemle durulması gereken bir konudur (Saygılı ve Cihan, 2008: 129).

4.3. İmalat Sanayinde Borç Dolarizasyonu

Borçlanma vadelerinin kısa, ülke içi faiz oranlarının yüksek olması finansman olanakları kısıtlı olan firmaları satıcı firmaların sunduğu düşük faizli ve uzun vadeli krediler yoluyla ithalata yönlendirebilir. Yabancı ülke menşeli Eximbank ve diğer finansman kuruluşlarının sunduğu kredi olanakları da benzer bir etki yapabilmektedir.

Cihan ve diğerleri tarafından 2002–2007 yıllarına ilişkin imalat sanayinde faaliyet gösteren 145 firmaya ilişkin yapılan anket çalışmasının sonuçlarına göre bazı firmalar, finansman olanaklarının darlığının ithal ara ve yatırım malı kullanımını cazip hale getirdiğini belirtmiştir. Bu kapsamda, görüşme yapılan firmalardan %24,8'si ara malı ithalinde, %22,1'i ise yatırım malı ithalinde yurt dışından sağlanan kredi olanaklarının etkisi bulunduğunu düşünmektedir. Bu firmalar satıcı firmaların sunduğu kredi olanaklarını ara malı ithalinde daha önemli görürken, yatırım malları ithalinde ise hem satıcı firmaların kredilerinin hem de yabancı finansman kuruluşlarının önem taşıdığını belirtmiştir. Bazı firmalar, dış kaynakla finansmanı sağlanan büyük ölçekli kamu yatırımlarında finansmanı sağlayan ülkelerde üretilen yatırım mallarının kullanılması koşulunun bulunduğunu, bu durumun da ithalatı artırdığını öne sürmüştür. Sektörler itibarıyla incelendiğinde ise bu faktörün elektrikli makine ve tekstil-giyim-deri sektörlerinde ara malı ithalatını; kâğıt ürünleri ve basım, ana metal ve işlenmiş metal ile

elektrikli makine sektörlerinde yatırım malı ithalatını özendirme etkisinin daha güçlü olduğu görülmektedir (Saygılı vd. , 2010: 105–106).

Tablo: 4
İmalat Sanayinde Borç Dolarizasyonu

	Döviz Borcu (BinTL)	Toplam Borç (BinTL)	Döviz Cinsinden Borç /Toplam Borç (%)
1998	3.937.141,70	5.197.707,10	75,75
1999	7.609.039,03	9.847.378,80	77,27
2000	9.865.033,47	12.596.107,50	78,32
2001	17.612.448,67	23.282.646,61	75,65
2002	21.401.329,59	27.659.629,91	77,37
2003	19.005.541,26	25.185.798,24	75,46
2004	27.219.972,90	35.122.705,50	77,50
2005	31.614.408,62	42.769.212,47	73,92
2006	38.229.120,25	54.556.554,54	70,07
2007	39.520.071,90	56.366.726,28	70,11
2008	57.472.146,37	79.511.017,56	72,28
2009	57.324.632,74	85.708.683,74	66,88

Kaynak: TCMB Sektör Bilançoları Çeşitli Sayılardan elde Edilen Verilerden Yararlanılarak Hesaplanmıştır.

Bu bilgiler ışığında firmaların hangi para cinsinden borçlandıklarına bakıldığında imalat sanayinde faaliyet gösteren firmaların toplam borçları içinde döviz cinsinden borçlarının oldukça yüksek olduğu görülmektedir (Tablo 4). Söz konusu veriler TL cinsinden olduğu için 2004 yılından itibaren döviz kurunun reel olarak değer kaybetmesi borçluluk dolarizasyonu oranını düşürmüştür. Buna karşın oran ortalama olarak yüzde 74,22'dir. Diğer bir deyişle imalat sanayinde faaliyet gösteren firmalar finansman ihtiyaçlarının dörtte üçünü döviz cinsinden kredi olanaklarıyla karşılamaktadırlar. Yukarıda değinildiği gibi dövizle borçlanmanın nedenleri yurtiçi faiz oranlarının yüksekliği ve vadelerin kısa olmasının yanı sıra döviz kurlarının fazla artmayacağı yönündeki beklentidir. Borçların önemli kısmının döviz cinsinden olması yine aynı zamanda ekonomide faaliyet gösteren firmaların borç yükünü ulusal para cinsinden artırarak önemli bir krize yol açabileceğinden, döviz kurlarının ülke için rekabetçi bir düzeye çekilmesini de engelleyecektir. Yurtdışından sağlanan finansman firmalar için önemli maliyet avantajı sağlamasına karşın ara ve yatırım malı ithalatını teşvik ettiğinden söz konusu malları üreten ithalata rakip yerli sektörler bu oluşumdan zarar görmekte, üretim miktarlarını düşürmekte veya tamamen ithalatçı konuma geçebilmektedir. Bu durum istihdam artışı üzerinde olumsuz etki yaratarak işsizliği artırmaktadır.

4.4. İmalat Sanayinde Üretim ve İhracatın İthalata Bağımlılığı

1980 sonrası dönemde Türkiye ekonomisi ciddi yapısal değişimlere uğramış, ithal ikameci sanayileşme stratejisini bırakarak dışa açık politikalar izlenmeye başlanmıştır. Ancak dış ticarete yaşanan liberalleşme süreci uygulanan düşük kur politikası ülkeyi ithalata bağımlı bir hale getirmiştir. Yapılan ihracat ile hammadde ve ara malı ithalatı bile karşılanamamaktadır. Bunun sonucunda ihracatta meydana gelen her artış ithalatı da artırmaktadır. Diğer bir deyişle ihracat artışları yeni yatırımlar oluşturmak yerine aramalı ithalatı artışı ile kapasite kullanımını artırmakta ve bu da dış açık üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır. Sonuç olarak bir taraftan dış açık artarken, diğer taraftan ülkemizdeki ihracat artışı başka ülkelerin üretim ve istihdam sürecine olumlu etki yaratırken ülkemiz istihdamını olumsuz etkilemektedir (Ersungur vd., tarih belirtilmemiş: 10).

Dış girdi bağımlılığı, özellikle imalat sanayinin kilit endüstrileri arasındaki bağlanmayı azaltmakta, bu da endüstrilerin önderlik edeceği bir sanayileşme ve üretim artışı etkisini yetersiz kılmaktadır. Böyle bir yapı aynı zamanda yatırım ve istihdam politikalarındaki başarıyı da olumsuz etkileyerek, son yıllarda en önemli sorun haline gelen işsizliğin azaltılmasını da zorlaştırmaktadır (Ersungur ve Kızıltan, 2007: 274–275).

Cihan ve diğerleri (2010) tarafından imalat sanayinde faaliyet gösteren 145 firmaya ilişkin yapılan anket çalışmasının sonuçlarına göre firmaları hammadde ve makine-teçhizat ithalatına iten faktörlerden birisi ucuza temindir. Buna göre ithal mallarında ucuzluğa neden olan ilk üç faktörden en önemlisi olarak ithal ara mallarının Çin ve Hindistan gibi ülkelere ucuza temin imkânı (kur etkisi hariç) (%36,3) olduğu görülmüştür. Bunu takiben, sırasıyla, döviz kurunun ucuzlaması (%32,6), dâhilde işleme rejiminin avantajları (%12,2) ve Gümrük Birliği'nin avantajları (%9,5) etkili olan diğer başlıca faktörler olarak değerlendirilmektedir.

Ucuzluk faktörü yatırım mallarının ithalinde sınırlı bir etkiye (%8) sahip olmakla birlikte, bu malların benzeri yerli yatırım mallarına göre ucuz olmasındaki faktörün ağırlıkla döviz kurunun gelişiminden kaynaklandığı belirtilmiştir. Bazı firmalar, mevcut durumda genel olarak daha basit teknolojileri içeren yerli makine ve teçhizatın benzer nitelikleri taşıyan ithal mallara göre daha ucuz olduğunu, Türk Lirasının değer kaybetmesi durumunda bu yatırım mallarını üreten yerli firmaların kârlılık oranında ve bu alana yönelik yatırımlarda artış meydana gelebileceğini belirtmiştir. Anket kapsamındaki firmalara göre ithal yatırım mallarının ucuzluğuna neden olan en önemli faktörler döviz kurunun ucuzlaması (%47,3) ve Çin ve Hindistan gibi ülkelere ucuza temin edilmesidir (%28,4) (Saygılı vd., 2010: 94-95).

Girdi-Çıktı Tabloları kullanılarak yapılan hesaplamalar dolaylı ve dolaysız ithalat gereği katsayısının ekonomi genelinde 1979 yılındaki %7,6 seviyesinden, 1990 yılında %12,8, 1998 yılında %12,6 ve 2002 yılında %15,1'e çıktığını göstermektedir. Söz konusu oranların imalat sanayiinde daha yüksek olduğu ve sırasıyla, %11,6, %20,9, %22,2 ve %26,7 düzeylerinde bulunduğu tahmin edilmiştir.

Yazarlar tarafından 1998 ve 2002 yılına ait Girdi-Çıktı Tabloları kullanılarak yapılan hesaplamalarda imalat sanayi için de ihracatın ithalat gereği katsayısının arttığı tespit edilmiştir. Bu orandaki artış ekonominin rekabet gücü ve (birim) ihracatın yarattığı katma değer açısından önem arz etmektedir. 2002 yılında ihracatın ithalat gereği oranının en yüksek olduğu sektörler tekstil, giyim, motorlu kara taşıtları, haberleşme cihazları, ana metal sanayi, deri ürünleri ve ayakkabıdır. 1998–2002 döneminde ihracatın ithalat gereği oranının en hızlı arttığı sektörler sırasıyla, motorlu kara taşıtlar, haberleşme cihazları, ana metal, ağaç ve mantar ürünleri imalatıdır. İhracatın yurt içi talepten daha hızlı artması ihracatın gerektirdiği ithalatın yurt içi talebin gerektirdiği ithalattan daha hızlı artmasına neden olabilmektedir (Saygılı vd., 2010: 62-63).

Tablo: 5
İmalat Sanayi Alt Sektörlerinde İthalat / Üretim Oranları (%)

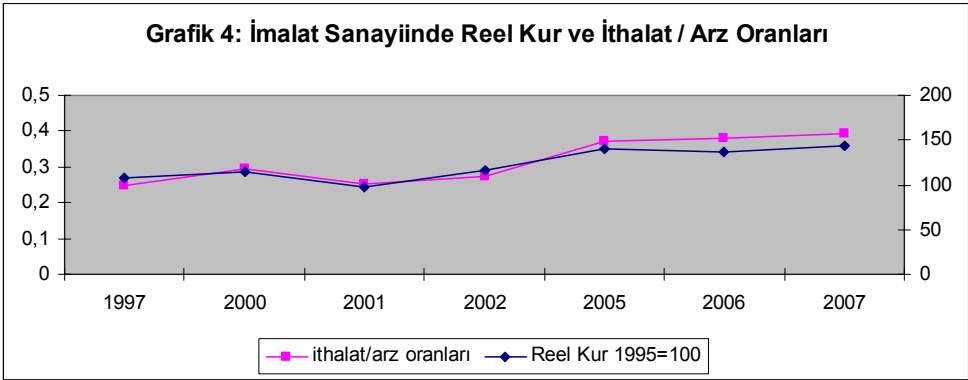
	1997	2001	2007	1997–2001 Farkı	2001–2007 Farkı	1997–2007 Farkı
Elektrikli Makina ve Cihaz	32,26	40,01	65,92	7,75	25,91	33,66
Deri,Bavul,Ayakkabı	17,55	22,75	45,22	5,20	22,47	27,67
Ana Metal Sanayi	38,74	42,26	57,35	3,52	15,09	18,61
Haber.Techizatu,Radyo.TV	38,56	41,56	56,48	3,00	14,92	17,92
Tekstil	13,82	14,98	31,66	1,16	16,68	17,84
Tıbbi,Hassas Optik Al.Saat	75,75	84,7	92,56	8,95	7,86	16,81
Mobilya,Diğer imalat	10,51	7,95	26,89	-2,56	18,94	16,38
Kağıt ve kağıt ürünleri	30,47	37,34	46,81	6,87	9,47	16,34
Kok Kömürü,Petrol Ürün	11,71	16,73	25,31	5,02	8,58	13,60
Diğer Ulaşım Araçları	70,27	77,06	83,20	6,79	6,14	12,93
Kimyasal Ürünler	42,13	45,70	54,54	3,57	8,84	12,41
Ağaç ve Mantar Ürünleri	4,28	4,99	15,67	0,71	10,68	11,39
Plastik ve Kauçuk Ürün.	18,1	19,51	28,25	1,41	8,74	10,15
Metalik Olm.Diğ.Miner.ÜR.	7,73	8,43	16,31	0,70	7,88	8,58
Metal Eflya Sanayi	13,4	21,74	20,30	8,34	-1,44	6,90
Basım ve Yayım	5,37	11,84	8,53	6,47	-3,31	3,16
Büro,Muhasebe,Bilgi İşl.M	89,97	93,23	92,86	3,26	-0,37	2,89
Makina ve Techizat İma.	51,62	48,73	54,16	-2,89	5,43	2,54
Motorlu Kara Taşıtları	31,90	30,15	34,24	-1,75	4,09	2,34
Gıda ve İçecek Ürünleri	8,53	7,09	9,19	-1,44	2,10	0,66
Tütün	1,84	1,75	2,29	-0,09	0,54	0,45
İmalat sanayi	24,76	25,38	39,49	0,62	14,11	14,73

Kaynak: Yükseler ve Türkan

Yükseler ve Türkan (2008) tarafından yapılan çalışmada imalat sanayi genelinde 1997 yılında yüzde 24,76 olan ithalat/arz oranı, 2001 yılında yüzde 25,38'e, 2007 yılında ise yüzde 39,27'ye yükselmiştir. Diğer bir deyişle, imalat sanayinde toplam arzın gittikçe artan bir bölümü ithalat tarafından gerçekleştirilmektedir (Yükseler ve Türkan, 2008: 41).

1997–2007 döneminde üretimin ithalata bağımlılığı imalat sanayinde tüm sektörlerde istisnasız artmıştır. Özellikle, bu eğilimin 2001–2007 döneminde daha da belirgin olarak güçlendiği görülmektedir. Tablo 5'ten takip edildiği gibi ithalat/üretim oranları imalat sanayi ortalamasında 1997–2001 döneminde yüzde 0,62 artarken, 2001–2007 döneminde bu oran yüzde 14,11 artmıştır.

İmalat sanayi genelinde, ithalat/arz oranları ile reel kur endeksi ile ilişkisine bakıldığında aralarında doğru yönlü sıkı bir ilişki olduğu görülmektedir. Grafik 4'te görüldüğü gibi reel kur endeksindeki artış ile imalat sanayinde üretimin ithalata olan bağımlılığında artış paralel seyretmektedir.

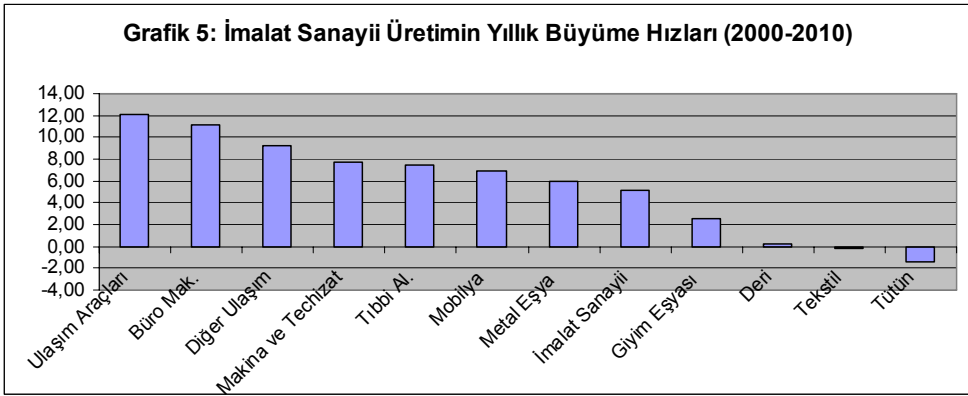

Kaynak: Yükseler ve Türkan, TCMB Yıllık Rapor Çeşitli sayılar, TCMB EVDS.

Grafik: 5'te imalat sanayi üretiminin yıllık büyüme hızları 2000–2010 dönemi için verilmiştir. Türkiye'nin geleneksel sektörleri olan giyim ve deri sektörlerinde 2000–2010 dönemindeki üretim büyümesi imalat sanayinin ortalamasının gerisinde kalırken tekstil ve tütünde küçülme yaşanmıştır. Özellikle görece emek yoğun olan tekstil sektöründe ortaya çıkan küçülme sektörün istihdam yaratma potansiyelini de sekteye uğratmaktadır. Nitekim imalat sanayinde 2002 yılında çalışanların yaklaşık yüzde 19'u tekstil sektöründe istihdam edilirken bu oran 2008 yılında yüzde 13'e düşmüştür. Tablo Ek 1, Tablo 5 ve Grafik 5 birlikte değerlendirildiğinde tekstil sektöründe bir yandan üretim düşerken bir yandan da ihracatın ve arzın ithal girdiye olan bağımlılığının artması

istihdamda ortaya çıkan düşüşü açıklamaktadır. Buna karşın otomotiv, büro makineleri, makine teçhizat gibi teknoloji düzeyi daha yüksek sektörlerde üretim artışı ortalamanın oldukça üzerindedir. Son on yılda imalat sanayi ortalamasının üzerinde büyüyen sektörlerde ithal girdi bağımlılığın oldukça yüksek, düşük tempoyla büyüyen yada daralan sektörler de ise bu oranın daha düşük olduğu tablo 5’de görülmektedir. Dolayısıyla reel kurların yüksek seyretmesi ucuz ithal girdi yoluyla üretim artışlarına yol açmaktadır. Ancak söz konusu sektörlerde daha yoğun teknoloji kullanımına yol açan bu süreç istihdam üzerinde olumsuz etki yaratmaktadır. Örneğin Büro makinelerinin istihdam içindeki payı 2000–2008 ortalaması yüzde 0,03 iken yıllık üretim artış hızı 2000–2010 ortalama yüzde 11,17’dir. Ayrıca yukarıdaki tablodan görüldüğü gibi bu sektörde üretimin yüzde 92,86’lık kısmı ithalatla karşılanmaktadır. Özetle sektörde üretimin artması yeterli istihdam yaratmazken aynı zamanda dış ticaret açığının artmasına da yol açmaktadır. Aynı şekilde yüzde 12,7 ile en yüksek büyüme oranına sahip ulaşım araçlarının istihdamdaki payı yüzde 1,49’dur.

İmalat sanayi 2000–2008 döneminde yüzde 41,3 büyürken, istihdam artışı yüzde 16,4 olarak gerçekleşmiştir. Dolayısıyla reel kurların yükselmesi ucuz girdi fırsatı yaratarak sektörde üretimi artırırken, bu üretim artışı istihdama yeterince yansımamaktadır.

Kaynak: TÜİK

5. Sonuç

Reel döviz kurlar istihdam seviyesini birçok kanaldan etkileyebilmektedir. Genel görüş reel döviz kurlarının düşmesi (artması) ya da diğer bir deyişle aşırı (eksik) değerli döviz kuru yerli firmalara dış pazarlarda rekabet gücü kazandırırken (kaybettirirken) iç pazarda da ithal ürünlere karşı rekabet gücü kazandırır (kaybettirir). Rekabet gücünün artmasıyla (azalmasıyla) talep artışı (azalması) üretim ve istihdam

artışına (düşüşüne) yol açacaktır. Ancak ithal girdi kullanan sektörler için durum farklıdır. Reel kur düşüşünün (artışının) yarattığı maliyet artışı (düşüşü) rekabet ve pazar kaybı (kazanımı) dolayısıyla üretim ve istihdam da azalma (artma) anlamına gelir.

Türkiye ekonomisinde 2001 yılında esnek kur sistemine geçilmesiyle reel döviz kurlarının giderek yükseldiğini diğer bir deyişle TL'nin aşırı değerlendirildiğini görüyoruz. Ülkemizde 2002 yılı sonrasında küresel krizin sektöre uğrattığı kesintisiz bir büyüme dönemine girilmiştir. Türkiye ekonomisinde büyüme ihracata ivme kazandırırken ithalatta daha da yüksek oranlı artışlara yol açmıştır. Ortaya çıkan dış ticaret açıkları ise ülkeye giren yabancı sermaye akımları ile finanse edilmiştir. Cari açığın finanse edilebildiği sürece sorun yaratmayacağı yönündeki görüş sonucu gerekli önlemler alınmamış ve açık giderek artmıştır. Büyüyen bir ekonomiye ne yazık ki işsizlik oranlarında düşüş eşlik etmemiş ve işsizlik oranları yüzde 10'lar düzeyinde kemiklemiştir. Bu dönem boyunca reel kurlar yüksek tutularak enflasyonla mücadelenin ana politika aracı olarak kullanılırken ithalatı özendirici dolayısıyla yerli üretimi ve yerli istihdamı olumsuz etkileyen özelliği göz ardı edilmiştir.

Türkiye'nin dış ticareti açısından imalat sanayi değerlendirildiğinde 2010 yılı itibarıyla ihracatın yüzde 93'ü ithalatın ise yüzde 79'u söz konusu sektör tarafından gerçekleştirilmektedir. Yine aynı şekilde toplam istihdamın yüzde 20'si bu sektörde çalışırken sektörün GSYİH'ya yaptığı katkı yüzde 25 düzeyindedir. Özetle imalat sanayi'nin ülkemiz ekonomisi için önemi oldukça yüksektir.

Türkiye'de son dönemde yüksek reel kurların yarattığı rekabet kaybı yine yüksek reel kurların yarattığı ithalat avantajı ile maliyetler düşürülerek telafi edilmeye çalışılmıştır. İmalat sanayinde 1996–2009 yılları arasında sermaye yoğunluğunu gösteren sermaye-işgücü oranı yüzde 103,40 artış göstermiştir. Çalışan başına düşen sermaye artarken bu verim ve üretim artışına neden olmuştur. Özetle sektörde ortaya çıkan üretim artışı yeterli istihdam yaratmazken, verim artışına karşın ücretlerin reel olarak gerilemesi aynı zamanda istihdam edilenlerin yoksullaşmasına da yol açmıştır. Burada çalışanların aleyhine bir sarmal yaşanmaktadır. Ucuz dövizin olanaklı kıldığı üretim tekniğindeki yenilenme işsizliğe yol açarken, artan işsizler ordusu üretim ve verimlilik artışına karşın çalışanların reel ücret artışları (en azından sabit kalması) yönündeki taleplerini frenlemektedir.

Yurtiçi faiz oranlarının dünya geneline oranla görece yüksekliği ve vadelerin kısa olmasının yanı sıra döviz kurlarının fazla artmayacağı yönündeki beklenti nedeniyle imalat sanayinde faaliyet gösteren firmalar dövizle borçlanmayı yeğlemektedir. Dövizle finansman firmalar için önemli maliyet avantajı sağlamasına karşın ara ve yatırım mali ithalatı teşvik ederek ithalata rakip üretim yapan yerli sektörleri olumsuz etkilemektedir. Bu durum istihdam üzerinde olumsuz etki yaratarak işsizliği artırmaktadır.

Türkiye ekonomisinde istihdam, üretim ve ihracatta önemli bir paya sahip olan imalat sanayinde ithalata bağımlılık gün geçtikçe artmaktadır. Bu gelişme ihracat ve büyüme rakamları rekor kırarken, gerçekte diğer ülkelere istihdam artışı yaratmakta ve Türkiye ekonomisini yüzde 10'ların üzerinde işsizlik rakamlarına mahkum etmektedir. Söz konusu yapı yirmi yıldır devam etmekte ve ithalata bağımlılık gün geçtikçe artmaktadır. Dolayısıyla ulusal paranın aşırı değerlenmesinin yarattığı rekabet kaybının telafisi için yalnızca uygun kur politikalarının devreye sokulması ekonomide yaratılan tahribatın telafi edilmesine yetmeyecektir. Unutulmaması gereken istihdam üzerinde ortaya çıkan bu olumsuz gelişme sadece ekonomiye zarar vermemekte aynı zamanda sosyal barışı da riske etmektedir.

Türkiye ekonomisinde ortaya çıkan bu yapı değiştirilmeli ve ithalatı azaltıcı politikaların belirlenerek hızla uygulamaya konulmalıdır. İleri ve geri bağlantı etkileri yüksek endüstrilerin belirlenerek gerek üretim gerekse istihdam yaratma yönünde teşvikler devreye sokulmalıdır. Aksi halde Türkiye kendi halkını yoksullaştırarak dış dünya'ya kaynak aktaran bir ülke konumundan kurtulamayacaktır.

Bu nedenle dış kaynağa bağımlı, düşük kuru zorunlu kılan finans sektörü kaynaklı büyüme değil, istihdamı artıran reel sektör kaynaklı büyümeye ihtiyaç vardır. Bunun için de yeni bir sanayileşme stratejisine olan ihtiyaç her zamankinden daha fazladır.

Kaynakça

- Acar, O. (Tarih Belirtilmemiş), *Türkiye Ekonomisindeki Yapısal Dönüşümün Dinamikleri*, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı, <http://www.mfa.gov.tr/data/Kutuphane/yayinlar/EkonomikSorunlarDergisi/say_i31>, 10.12. 2010.
- Bekle, A. ve R. Setzer (2003), *Costs of Exchange Rate Volatility for Labour Markets: Empirical Evidence from the CEE Economies*, <http://www.esr.ie/Vol343_3Belke.pdf>, 05.11.2010.
- Campa, J. ve L.S. Goldberg (1997), "The Evolving External Orientation of Manufacturing: A Profile of Four Countries", *FRBNY Economic Policy Review*, <<http://www.newyorkfed.org/research/epr/97v03n2/9707camp.pdf>>, 05.12.2010.
- Campa, J. ve L.S. Goldberg (1999), *Employment Versus Wage Adjustment and the U.S. Dolar*, <<http://www.stern.nyu.edu/eco/wkpapers/workingpapers99/99-07Campa.pdf>>, 05.11.2010.
- Doğruel, S.ve F. Doğruel (2008), *Türkiye Sanayiine Sektörel Bakış*, İstanbul, TUSİAD, Yayın No: TUSİAD-T/2008–05/466.

- Ersungur, Ş.M. ve A. Kızıltan (2007), *Türkiye Ekonomisinde İthalata Bağımlılığın Girdi-Çıktı Yöntemiyle Analizi*, <<http://www.ekonometriderneği.org/bildiriler/o26s2.pdf>>, 10.12. 2010.
- Ersungur, Ş.M. ve D. Ekinci, A. Takım (tarih belirtilmemiş), *Türkiye Ekonomisinde İthalata Bağımlılıktaki Değişme: Girdi- Çıktı Yaklaşımıyla Bir Uygulama*, <<http://iletisim.atauni.edu.tr/eisemp/html/tammetinler/207.pdf>>, 04.01.2011.
- Eşiyok, A.B. (2007), “Türkiye Ekonomisinin Rekabet Gücündeki Gelişmelere ve Faktör Kullanım Yoğunluklarına Göre Dış Ticaretinin Yapısı”, *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, Cilt 44, Sayı 514, 15–36.
- Frenkel, R. (2004), *Real Exchange Rate and Employment in Argentina, Brazil, Chile and Mexico*, <<http://www.g24.org/fren0904.pdf>>, 10.11.2010.
- Galindo, A. ve A. Izquierdo ve J.M. Montero (2006), *Real Exchange Rate, Dollarization and Industrial Employment in Latin America*, <<http://www.iadb.org/res/publications/pubfiles/pubWP-575.pdf>>, 10.11.2010.
- Hazine Müsteşarlığı, *Aylık Ekonomik Göstergeler*, <www.hazine.gov.tr>, 15.01.2011.
- Hua, P. (2005), *Real Exchange Rate and Manufacturing Employment in China*, <<http://www.cerdi.org/uploads/ed/2005/2005.28.pdf>>, 04.11.2010.
- Kazgan, G. (2006), *Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kotan, Z. (2002), *Uluslar arası Rekabet Göstergeleri Türkiye Örneği*, TCMB Araştırma Genel Müdürlüğü, <www.tcmb.gov.tr>, 05.10.2010.
- Ngandu, S. (2008), *Exchange Rates and Employment*, <<http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1813-6982.2008.00188.x/pdf>>, 04.11.2010.
- Saygılı, Ş. ve C. Cihan (2008), *Türkiye Ekonomisinin Büyüme Dinamikleri 1987-2007 Döneminde Büyümenin Kaynakları, Temel Sorunlar ve Potansiyel Büyüme Oranı*, TÜSİAD Yayın No TÜSİAD-T/2008/06/462.
- Saygılı, Ş. ve C. Cihan, C. Yalçın, İ. Hamsici (2010), “Türkiye İmalat Sanayinin İthalat Yapısı”, *TCMB Çalışma Tebliği*, No: 10/02.
- Soto, R. (2008), *Unemployment and Real Exchange Rate Dynamics in Latin American Economies*, <http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1323800>, 04.11.2010.
- Yükseler, Z. ve E. Türkan (2008), *Türkiye'nin Dış Ticaret ve Üretim Yapısında Dönüşüm Küresel Yönelimler ve Yansımalar*, Küresel Ekonomiye Entegrasyon Sürecinde Büyüme Dizisi No: 1, Yayın No: TUSİAD- T/2008–02/453.
- TCMB Sektör Bilançoları, <<http://www.tcmb.gov.tr>>, 20.11.2010.
- TÜİK, *Dış Ticaret İstatistikleri*, <<http://www.tuik.gov.tr>>, 09.03.2011.
- TÜİK, *Ekonomik Faaliyetlere Göre İstihdam*, <<http://www.tuik.gov.tr>>, 10.11.2010.

Ek Tablo: 1
İmalat Sanayinde Alt Sektörlerin İstihdam Payı (%)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2002–2008 ort
Tekstil	18,74	18,29	17,00	18,56	15,04	14,50	13,07	16,46
Gıda ve İçecek Ürünleri	14,15	12,65	11,87	13,20	11,74	11,26	11,50	12,34
Makina ve Teçhizat İma.	6,35	6,64	6,91	8,32	6,96	7,35	8,15	7,24
Metal Eşya Sanayi	5,98	6,04	6,45	8,36	7,41	7,89	8,14	7,18
Mobilya, Diğer imalat	5,44	6,16	6,34	8,32	6,76	6,28	6,65	6,56
Metalik Olm.Di.□Mineral	5,51	5,29	5,52	6,84	6,28	6,45	6,36	6,03
Plastik ve Kauçuk Ürün.	3,83	4,33	4,47	5,06	4,70	4,65	5,12	4,72
Motorlu Kara Taşıtları	3,21	3,88	4,23	5,26	4,73	4,80	4,77	4,41
Ana Metal Sanayi	3,39	3,36	3,38	3,94	3,38	3,64	3,57	3,52
Kimyasal Ürünler	3,78	3,62	3,48	4,17	3,22	2,93	2,92	3,45
Ağaç ve Mantar Ürünleri	2,68	2,41	2,48	3,30	2,69	2,61	2,50	2,67
Elektrikli Makina ve Cihaz	2,27	2,24	2,25	2,80	2,54	2,93	2,85	2,55
Basım ve Yayım	2,06	2,02	2,05	3,19	2,40	2,28	2,47	2,36
Deri, Bavul, Ayakkabı	1,96	1,90	1,92	2,27	2,07	1,82	1,80	1,96
Kağıt ve kağıt ürünleri	1,70	1,38	1,43	1,71	1,44	1,56	1,45	1,52
Diğer Ulaşım Araçları	0,91	0,99	1,10	1,68	1,66	1,94	2,16	1,49
Haber. Teçhizatı, Radyo, TV	0,80	0,89	0,97	1,15	0,92	0,75	0,69	0,88
Tütün	0,73	1,02	0,93	0,93	0,75	0,60	0,65	0,80
Tıbbi, Hassas Optik Al	0,55	0,55	0,57	0,64	0,60	0,69	0,87	0,64
Kok Kömürü, Petrol Ürün	0,29	0,29	0,26	0,29	0,26	0,25	0,23	0,26
Büro, Muh. Bilgi İşl. M	0,02	0,03	0,03	0,04	0,04	0,04	0,04	0,03

Kaynak: TUIK.